

ΣΥΝΑΞΗ

ΕΠΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΠΙΔΗΣ ΓΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ΤΕΥΧΟΣ 98

ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2006

6,5€

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ	3
ΚΟΝΡΑΝΤ ΡΑΪΖΕΡ	
Βία και Θρησκεία στις πλουραλιστικές κοινωνίες	4
π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ	
Σχεδιάζοντας πολιτική: Μαθαίνοντας τα παιδιά μας να ζούν με τους άλλους	18
ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ	
Βία, Θρησκεία και Παγκοσμιοποίηση	23
ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	
Διδάσκοντας γύπτους και τσελεπήδες περί περιτομής και άβατάρα ...	35
Τὰ πάντα ἐν ἀγάπῃ (Πῶς γίνεται κάποιος ἱεραπόστολος)	48
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΠΡΑΝΤΟΝ ΓΚΑΛΛΑΧΕΡ	
Ὁ ὀρθὸς τρόπος ἀνάγνωσης τοῦ βίου τοῦ ἀγίου Σεραφεῖμ, κατὰ τὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ	55

Ὁρθόδοξος κόσμος

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ	
Δύο χαρακτηριστικά. Ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία στὴν κοινωνία, μὲ ὁδηγὸ τὸν κυρ-Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη	67
π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε. ΜΠΕΗΣ	
Ποιές προσδοκίες ἔχει ἡ σύγχρονη ἐλληνικὴ κοινωνία ἀπὸ τοὺς κληρικούς	69

Διδάσκοντας γύπτους και τσελεπῆδες περὶ περιτομῆς καὶ ἀβατάρια

«Ἰθαγένεια» καὶ «Ἐρώτημα περὶ τῆς Ἀληθείας»
σὲ συνθῆκες πολυπολιτισμικότητας

τὸ κείμενο αὐτὸ¹ θὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἀναζητήσω τὴ ραχοκοκα-
λιά. Ἀπὸ τὴ θεολογικὴ προίκα τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή, θὰ
προσπαθήσω νὰ ἀνασύρω τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα –στὴ
δική μου, τουλάχιστον, ὀπτική– δύνανται καὶ ὀφείλουν νὰ ἀ-

ποτελέσουν σπονδυλικὴ στήλη, θεμελιώδεις ἄξονες γιὰ τὴ σάρκωση μιᾶς
στάσης μὲ νόημα ἀπέναντι στὴν πολυπολιτισμικότητα, καὶ ἰδιαίτερα
στὴν ἐκπαιδευτικὴ πράξη.

Ἦταν πρὶν δεκατρία, περίπου, χρόνια, στὴν πρώτη χρονιά τῆς θητεί-
ας μου στὸ Λύκειο Ζεφυρίου τῆς Δυτικῆς Ἀττικῆς² σὲ ἓνα σχολεῖο πού
μοῦ ἔχει ἀφήσει ἐξαιρετικὰ ζεστὲς μνημεις, μὲ ὑπέροχους νέους καὶ
σπουδαίους συναδέλφους. Πλησίαζε Πάσχα καὶ ξεδίπλωνα μὲ ἐνθου-
σιασμό στους μαθητές μου τὴ θεολογία τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ πῶς ἡ
σύναξη τῶν πιστῶν τὸ βράδυ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου γιὰ τὸ «Χριστὸς
Ἀνέστη» ἀποτελεῖ ἓνα ἀντάμωμα ὅπου ὑπερβαίνονται οἱ διαχωρισμοὶ
φυλῆς, φύλου, τάξης, ἡλικίας κ.λπ., ὥστε νὰ φανερωθεῖ ποιὸς εἶναι ὁ και-
νούργιος κόσμος πού ὁραματίζεται καὶ προσδοκᾷ ἡ Ἐκκλησία.

Θυμᾶμαι τὸ συνεπαρμὸ τῆς τάξης, μὰ, ὁμολογουμένως, αὐτὸ πού μου
ἔμεινε ἐντονότερα εἶναι τὸ συγκαταβατικὸ γέλιο κάποιων μαθητῶν.
Ἐγὼ ἤξερα τί συμβαίνει στὸν κόσμο τῆς θεολογίας, ἐκεῖνοι ἤξεραν τί
συνέβαινε στὸν κόσμο τους. «Φανταστεῖτε, κύριε», μοῦ εἶπαν, «μιὰ νοητὴ
γραμμὴ ἀπὸ τὴν ἁγία τράπεζα μέχρι τὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ κι ἀκόμα πα-

1. Εἶναι τὸ πλήρες κείμενο εἰσήγησης (28-1-2005) στὸ συνέδριο πού διοργάνωσε τὸ
Γραφεῖο Νεότητος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ τὸ Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο γιὰ τὴν
ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (Ἀθήνα, 28-30 Ἰανουαρίου) μὲ γενικὸ θέμα «Πολυπολιτισμι-
κότητα καὶ Ἐκπαίδευση στὸν καιρὸ τῆς Παγκοσμιοποίησης».

ραέξω. Τò βράδυ τής Άνάστασης, άπό τήν άπάνω μεριά αὐτῆς τῆς γραμμῆς εἶναι μαζεμένοι οἱ γύφτοι, άπό τήν κάτω ἑμεῖς».

Οἱ «ἑμεῖς» εἴμαστε οἱ λευκοί, οἱ «μπαλαμοί». Καί οἱ μαθητῆς εἶπαν αὐτονόητα «ἑμεῖς», καθόσον γυφτόπουλο στό Λύκειο Ζεφυρίου ἔμφανίζεται ἕνα τῆ δεκαετία, πού λέει ὁ λόγος (δέν μιῶ μέ στατιστική βεβαιότητα). Σ' αὐτῆ τῆ συγκυρία ἔμαθα τῆ λέξη «μπαλαμός», κι ἔτσι, λίγο άργότερα πού διαδόθηκε τὸ γνωστὸ ὁμότιπλο τραγούδι τοῦ Διονύση Τσακνῆ², ἐγὼ ἤμουν άπ' αὐτούς –τούς λίγους θαρρῶ– πού ἤδη τήν ἤξεραν.

Δέν εἶναι στιγμή νά ψάξει κανεῖς κατά πόσο ὁ ἰσχυρισμός τῶν τότε μαθητῶν άποδίδει τὰ πράγματα ὅπως εἶναι ἢ ὅπως περίπου εἶναι, καί ποιές ὁδύνες τῆς περιοχῆς βρίσκονται άπό πίσω του. Πιστεύω ὅμως πὼς ἡ ἔνταση τῆς διατύπωσῆς του καί ἡ εἰκονική καταγραφή τοῦ γεγονότος ὅτι «οὐ συγχρῶνται γύφτοι μπαλαμοῖς» στά σπλάχνα μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνίας πού παραδοσιακά θεωρεῖται μονοπολιτισμική, εἶναι πολύ σημαντική, μιᾶς καί ἐγείρει καίρια ἔρωτήματα: Πού ἑδράζεται ἡ σχέση μεταξύ ἀνθρώπου καί ἀνθρώπου; Ποιά εἶναι ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπινου ἑαυτοῦ μέ τήν πολιτισμική ταυτότητα άφ' ἑνός καί τήν ἐκκλησιαστική ταυτότητα άφ' ἑτέρου; Στόν δεσπόζοντα ἐκκλησιαστικό λόγο ὅλα αὐτά ταυτίζονται ἀνενδοίαστα. Μά εἶναι, ἄραγε, ἔτσι;

Θά ἐπιχειρήσω νά ἀντιμετωπίσω αὐτά τὰ ἔρωτήματα μέσα άπό μερικά κείμενα-μαρτυρίες τῆς ἱστορικής ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν εὐαισθησιῶν της, πολλά άπό τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται καί στή διδακτική πράξη. Τὰ κείμενα, βεβαίως, μέσα στό πέρασμα τοῦ χρόνου γνωρίζουν διάφορες περιπέτειες. Γιὰ παράδειγμα, εἶναι πάμπολλες οἱ δεκαετίες πού ἕνα συγκεκριμένο κείμενο διδάσκεται καί ξαναδιδάσκεται σέ γενιές μαθητῶν, καί βεβαίως τὸ διδαχτήκαμε κι ἑμεῖς. Θά ἀκουστεῖ ἴσως κοινότοπο, μά ἀναφέρομαι στήν παραβολή τοῦ καλοῦ Σαμαρείτη. Εἶναι ἄπειρες οἱ φορῆς πού άποτελέσε διδαχθεῖσα ὕλη δίχως νά προκαλέσει κάποιο «ταίτωμα» μέσα στήν τάξη, άπλούστατα διότι κάποτε δέν ἔβαζε σέ δοκιμασία τίς ἀνθρώπινες ἀντοχές. Εἶναι γενική ἀλήθεια ὅτι τὰ κείμενα προσπερνιοῦνται μετ' ἐπαίνων ὅταν φαίνονται ἀκίνδυνα, ὅταν δηλαδή δέν ζητοῦν άπό τήν τρέχουσα ζωή μας ζόρι, διλήμματα καί κόστος. Ἦρθαν, ὡστόσο, καιροὶ πού ὁ καλὸς Σαμαρείτης δημιουργεῖ πλέον ἕναν ἠλεκτρισμό, διότι καθένας μπορεῖ νά σκεφτεῖ ὅτι στήν πραγματική ζωή του ὁ «πλησίον» τῆς παραβολῆς μπορεῖ νά ἀντιστοιχεῖ σέ Τοῦρκο, σέ Ἄλβανὸ ἢ σέ μελαμψὸ μέ λαδωμένο μαλλί. Στίς μέρες μας, ὅπου πλέον δέν μεσολαβεῖ γεωγραφική άπόσταση ἀσφαλείας μεταξύ ἑμοῦ καί τοῦ πλησίον μου, μου δημιουργεῖ τρανταγμὸ ἢ ὑποψία πὼς, ἂν ὁ Χριστὸς σαρκωνόταν σήμερα ὅπως σαρκώθηκε τότε, θά μπορούσε νά σαρκωθεῖ ὡς Πακιστανὸς ὑδραυλικός.

2. Τραγούδι «Μπαλαμός» (1992), μέ ἑρμηνευτὴ τὸ Γιώργο Κατσάρη. Βλ. www.musiccorner.gr/biographies/tsaknis.html

Ξεκινῶ, λοιπόν, μὲ ὁδηγὸ σπουδῆς ἓνα κείμενο ἀπὸ τὶς γνωστὲς δι-
δαχὲς ἑνὸς δασκάλου, τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Ὁ Κοσμᾶς προ-
δήλως ἀπευθύνεται στὸν λαὸ πού ἔχει συγκεντρωθεῖ γύρω του καί, ὅπως
θὰ δοῦμε, πιάνει κουβέντα μὲ ἓναν συγκεκριμένο ἐκ τῶν ἀκροωμένων:

«Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅλος ὁ κόσμος ἀπὸ ἓνα πατέρα καὶ ἀπὸ μίαν μη-
τέρα εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο εἴμεσθεν ὅλοι ἀδελφοί, μόνον ἡ πίστις μᾶς χω-
ρίζει.

Εἶναι κανένας γύπτος, ἐδῶ; Ἐσὺ ἀπὸ ποῖον εἶσαι παιδί μου; Ἀποκρι-
σου. – Ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ ἀπὸ τὴν Εὐᾶν, ἅγιο τοῦ Θεοῦ. – Καὶ σὲ κατα-
δέχονται τοῦτοι οἱ τσελεπῆδες διὰ ἀδελφόν; – Μοῦ λένε πὼς δὲν πιάνε-
ται ἡ λειτουργία μου καὶ μὲ περιγελοῦν. – Ἄκουε, παιδί μου, ἐσὺ ὅπου
εἶσαι γύπτος, ὡσὰν εἶσαι βαπτισμένος εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος
καὶ φυλάγῃς τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ, πηγαίνεις εἰς τὸν Παράδεισον
καὶ χαίρεσαι πάντοτε, καὶ ἐγὼ ὅπου δὲν εἶμαι γύπτος, ὡσὰν δὲν κάμω
καλά, πηγαίνω εἰς τὴν Κόλασιν καὶ καίομαι πάντοτε»³.

Ἄς προσέξουμε ἐδῶ μερικὰ πράγματα:

Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς φανερῶνει μὲ εὐγενικὴ ἀποφασιστικότητα ὅτι τὸ
ζήτημα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ πολιτισμικὴ ἑτερότητα καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ
τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο λειτουργεῖ αὐτὴ ἡ ἑτερότητα. Καὶ τὸ πλαίσιο
αὐτὸ δὲν εἶναι ἀνιστορικῶς πολιτισμικό. Εἶναι καὶ κοινωνικὸ καὶ ταξικό.
Ἀπὸ τὴ μιά οἱ «γύπτοι» ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ «τσελεπῆδες», ἤγουν οἱ ἄρχο-
ντες, οἱ προύχοντες⁴ καί, ἐδῶ, κατὰ συνεκδοχὴ, οἱ λευκοί.

Αὐτὸ πού ἐνδιαφέρει τὸν ἅγιο Κοσμᾶ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἂν ὁ ἄλλος
ἀναγνωρίζεται γενικὰ ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ –πολὺ περισσότερο– ἂν γίνε-
ται δεκτὸς ὡς ἀδελφός. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ γύπτος μαρτύρησε ὅτι κατὰ
τὴ γνώμη τῶν μὴ γύπτων τὸ πρόσφορο⁵ πού προσκόμιζαν στὴν ἐκκλησία
οἱ γύπτοι δὲν μεταμορφωνόταν σὲ σῶμα Χριστοῦ, προδήλως ἐπειδὴ ἀ-
κριβῶς προερχόταν ἀπὸ γύπτο.

Αὐτά, περὶ τὸ 1770. Παλιές ἱστορίες; Μὲ ἐξέπληξε ὅταν συνάντησα
μιὰ μελέτη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ἡ ὁποία ἀφοροῦσε τὴν Ἑλλά-
δα τοῦ 1923, δηλαδὴ ἑκατὸν πενήντα χρόνια, περίπου, μετὰ τὸν Κοσμᾶ.
Ἡ μελέτη ἀφορᾶ τὰ «ντόρτικα», τὴν κατασκευασμένη γλώσσα τῶν τσιγ-
γάνων τῆς Εὐρυτανίας. Σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἤδη προχωροῦσε ἡ
ἀφομοίωση τῶν τσιγγάνων στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, οἱ ντόπιοι μπαλαμοὶ

3. Ἰωάννης Β. Μενοῦνος, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς. Φιλολογικὴ μελέτη - Κείμενα*,
ἐκδ. Τήνος, Ἀθήνα 1979, σ. 138.

4. Θεολ. Βοσταντζόγλου, *Ἀντιλεξικὸν ἢ Ὀνομαστικὸν τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης*,
Ἀθήνα 1988, σ. 465 (λήμμα ὑπ' ἀρ. 1026, «προϊστάμενος»).

5. Φρονῶ ὅτι ἡ λέξη «λειτουργία» στὸ ἐν λόγω ἀπόσπασμα εἶναι ἡ «λειτουργία», τὸ
πρόσφορο. Ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορεῖ κι ἓνα ἄλλο περιστατικὸ, παρακάτω στὴν ἴδια διδαχὴ.
βλ. Μενοῦνος, ὁ.π., σσ. 141-142.

πίστευαν πώς «ή λειτουργιά τους [δηλ. τών τοιγγάνων] δέν πιάνεται»⁶, διηγούνταν μάλιστα πώς παλιότερα τὸ πρόσφορο τών γύπτων δέν γινόταν καν δεκτό, στὸ δὲ γυναικωνίτη τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε ξεχωριστὴ θέση γιὰ τὶς γύπτισσες!

Τὰ πράγματα, φυσικά, ἀλλάζουν, μὰ τὸ ἐξαιρετικὰ ἐπίκαιρο στὸ κείμενο τοῦ Κοσμᾶ εἶναι ὅτι ἀποκαλύπτεται μιὰ ὀπτική πού βρίσκεται στὴν πρώτη γραμμὴ τών σημερινῶν συζητήσεων περὶ τοῦ ἂν ἢ ταυτότητα προσδιορίζεται ἀπὸ καθολικὲς ἀλήθειες ἢ, ἀντιθέτως, ἀπὸ τὶς ἐπὶ μέρους συνάφειες (ἢ διένεξη, κοντολογίς, μεταξὺ νεωτερικότητας καὶ μετανεωτερικότητας)⁷. Στὸ ἐν λόγω κείμενο ἡ ὀπτικὴ τών τσελεπήδων (τῶν λευκῶν Ἑλλήνων, θὰ λέγαμε) βασιίζεται στὴν παραχώρηση προτεραιότητας στὴν πολιτισμική/φυλετικὴ συνάφεια καὶ ταυτίζει τὸν ἑαυτὸ μ' αὐτήν. Μείζον κριτήριον οἱ τσελεπήδες θεωροῦν τὴ φυλετικὴ/πολιτισμικὴ ταυτότητα καί, κατὰ συνέπεια, σ' αὐτὴν ὑποτάσσουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταυτότητα. Αὐτὴ ἢ ταυτότητα, ἢ φυλετικὴ/πολιτισμικὴ, εἶναι πού (κατὰ τοὺς τσελεπήδες) κρίνει τὸ δυνατό καὶ τὸ ἔγκυρο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος.

Ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Κοσμᾶς, ὅμως, δίνει προτεραιότητα σὲ κάτι ἄλλο: Στὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀληθείας. Μὲ τὴ φράση αὐτὴ ἐννοῶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἢ θὰ παραμείνει προῖον τυχαιότητας (δηλαδή θὰ εἶναι αὐτονοήτως ὅ,τι ὑπαγορεύει ἢ βιολογικὴ του γέννηση) ἢ θὰ θέσει τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ νοήματος τοῦ κόσμου, θὰ ἐπιλέξει ἀπάντηση καὶ μ' αὐτὴν θὰ κρίνει καὶ τὴ δικὴ του τυχαιότητα. Ἡ ἀναζήτησις ἀπάντησης (ὅποια κι ἂν εἶναι, τελικά, αὐτὴ: θρησκευτικὴ ἢ φιλοσοφικὴ) εἶναι αὐτὸ πού κάνει τὸν ἄνθρωπο κριτὴ καὶ δημιουργό. Στὴν ἀπάντησίν του περὶ ἀληθείας, λοιπόν, ὑποτάσσει ὅλες τὶς ἄλλες ταυτότητές του, ὅλα τὰ ἄλλα δεδομένα. Κι ὅταν λέω «ὑποτάσσει», δέν τὸ λέω ἐπιθετικά, μὲ τὴν ἐννοια τῆς καταστολῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐννοια τῆς κριτικῆς τους, τῆς νοσηματοδότησής τους καὶ μάλιστα καὶ τοῦ ἐμπλουτισμοῦ τους. Αὐτὸ τὸ βλέπουμε διαυγῶς στὴν περίπτωσι τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ. Ὅτι μείζον κριτήριόν του εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ὄχι ἡ πολιτισμικὴ ταυτότητα φανερώνεται ἀπὸ τὰ κριτήρια πού ὀρίζει γιὰ νὰ κερδηθεῖ ὁ παράδεισος. Κι ἐπὶ πλέον δέχεται τὸν γύπτο δίχως νὰ τὸν ξε-κάνει ἀπὸ γύπτο, μὰ ταυτοχρόνως κρίνει τὴν πολιτισμικὴν ταυτότητα. Τοῦ λέει, π.χ., παρακάτω νὰ μὴν ἐγκλωβίζεται στὶς γιορτὲς καὶ στὰ νταούλια του, ἀλλὰ νὰ προσέξει πῶς θὰ πορευτεῖ στὴ ζωὴ⁸.

Ὅτι ὁ ἅγιος Κοσμᾶς δέν παρακάμπει τὴν πολιτισμικὴν ταυτότητα τοῦ γένους εἶναι γνωστό. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ σημεῖα ὅπου ζητεῖ τὴν εὐλογία τοῦ Χριστοῦ γιὰ τὴν πατρίδα. Ταυτοχρόνως ὅμως ὀνομάζει

6. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, «Τὰ “Ντόρτικα” τῆς Εὐρυτανίας. Συμβολὴ στὰ ἑλληνικά “μαστόρικα”», *Λαογραφία* 7 (1923), σ. 252.

7. Πρβλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Συμφιλίωσι: Ἡ μείζων σύγκρουσι τὴν ἐποχὴ τῆς μετανεωτερικότητας», *Σύναξι* 95 (2005), σσ. 55-56.

8. «Μὲ τούμπανα καὶ μὲ τζορνάδες δέν πηγαίνεις (σο, στὸν Παράδεισο), διατὶ ἡ πόρτα εἶναι στενὴ καὶ δέν σὲ χωρεῖ καὶ ὡσάν θέλεις χάλασ'τα». Βλ. Μενοῦνος, ὁ.π., σ. 138.

ψεύτικη τὴν ἐπίγεια πατρίδα καὶ ἀληθινὴ τὴν οὐράνια⁹. Πρόκειται γιὰ μιὰ νηφάλια σχέση ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας, ὅπως θὰ λέγαμε στὴ σημερινὴ θεολογικὴ γλώσσα, μιὰ σχέση στὴν ὁποία ἡ ἱστορία δὲν ἐξατιμίζεται στὶς ἀγκάλες ἑνὸς ὑπερεσχατολογισμοῦ, ὑπόκειται ὁμως στὰ κριτήρια τῶν ἐσχάτων καὶ δὲν ἀπολυτοποιεῖται ἐμφανιζόμενη τάχα ὡς μέγεθος αἰώνιο. Γιὰ τὸν πιστό, τὸ εὐαγγέλιο καὶ ὁ πολιτισμὸς μέσα στὴν ἱστορία βρίσκονται πάντα σὲ διαλεκτικὴ ἔνταση. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ταυτότητα δὲν προσπερνᾷ τοὺς πολιτισμοὺς, ἀλλὰ τοὺς διαπερνᾷ. Τοὺς σχετικοποιεῖ, τοὺς κρίνει καὶ τοὺς μπολιάζει μὲ νόημα.

Στὸ ἐν λόγω περιστατικὸ (ὅπως καὶ σὲ πλεῖστα ἄλλα) ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ἀπευθυνόταν, βεβαίως, σὲ χριστιανούς. Θὰ μπορούσε, λοιπόν, νὰ ἀντιτείνει κανεὶς ὅτι ὅλες οἱ ὁμάδες τῶν ἀκροατῶν του ἤδη μετεῖχαν ἑνὸς κοινοῦ γλωσσαριοῦ (ἔστω καὶ κακοχωνεμένου κατὰ περιπτώσεις), μετεῖχαν δηλαδὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἄς προσέξουμε, ὁμως, ὅτι ὡς ἀφετηρία τῆς διδαχῆς του ὁ Κοσμᾶς δὲν θέτει τὴ θεία Εὐχαριστία (δηλαδὴ τὸ μυστήριον τὸ ὁποῖο ἀπεργάζεται μὲν τὴν πανανθρώπιν ἑνότητα, ἀλλὰ στὸ ὁποῖο δὲν συμμετέχουν ἀδιακρίτως ἅπαντες). Θέτει τὴ διδασκαλία περὶ καταγωγῆς ἀπάντων ἀπὸ ἓνα ἀρχέγονο ζευγάρι. Αὕτὴ ἡ ἀφετηρία ἀνοίγει εὐρύτατες προοπτικὲς γιὰ τὸ εἶδος τῆς σχέσης μὲ τὸν ἄλλον. Ἀπὸ τὸ ἀρχέγονο ζευγάρι γεννήθηκαν ὅλοι, ἄρα ἀδέρφια μεταξύ τους εἶναι ὅλοι, πιστοὶ καὶ ἄπιστοι, βαπτισμένοι καὶ ἀβάπτιστοι. Ὡστόσο, ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀνάδειξη αὐτῆς τῆς ὁμοουσιότητος, ὁ ἅγιος Κοσμᾶς διαφυλάσσει μιὰν ἑτερότητα: Αὐτὴν ποὺ τὴν προσδιορίζει ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀληθείας. «Μόνον ἡ πίστη», λέει, «μᾶς χωρίζει». Πρόκειται γιὰ σεβασμὸ στὴ μεγαλοσύνη τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ προανατολισμὸς ποὺ ἐπιλέγει δὲν ἀκυρώνεται καὶ οἱ ἑτεροδοξίες δὲν συγχωνεύονται, καλοῦνται ὁμως σὲ συνύπαρξη.

⁹ Ἐρχομαι τώρα σὲ κάποια ἄλλα κείμενα.

«Ὅποιος φαντάζεται ὅτι εἶναι δυνατό νὰ συμφωνήσουν σὲ ἓνα νόμον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι ποὺ νέμονται τὴν Ἀσία, τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀφρικὴ μέχρι τὰ πέρατα τῆς γῆς, δὲν ξέρει τί τοῦ γίνεται». «Σὲ κάθε τόπο τὰ πράγματα εἶναι καλῶς κατωμένα, ἐφόσον γίνονται καταπῶς ἐπιθυμοῦν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν εἶναι νόμιμον νὰ καταλύονται αὐτὰ ποὺ ἀπὸ παλιὰ ἔχουν κατὰ τόπους θεσπιστεῖ».

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτό (τὸ ὁποῖο δίνει ἀπόλυτη προτεραιότητα στὴν ἰθαγένεια, δηλαδὴ στὴν ἐπὶ μέρους πολιτισμικὴ συνάφεια) θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν δεσπότην σήμερον ἐκκλησιαστικὸ λόγον. Δεῖτε, γιὰ παράδειγμα, στὰ θρησκευτικὰ ἔντυπα ὅτι κυρίαρχο ἐργαλεῖο ἐρμηνείας τῶν πραγμάτων εἶναι τὸ σχῆμα «ντόπιον ἐναντίον ξενόφερτου». Ὅρθον εἶναι αὐτοδικαίως τὸ γηγενές, στραβὸ τὸ ξένο. Κριτήριον

9. Βλ. Μενοῦνος, ὁ.π., σσ. 143-144.

ὀρθοῦ και λάθους, με λίγα λόγια, εἶναι ἡ ἰθαγένεια. Κι ὅμως, τὸ ἐν λόγω ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ ἓνα κείμενο προγραμματικά ἀντιχριστιανικό¹⁰. Ἐνα κείμενο τοῦ περίφημου φιλόσοφου Κέλσου στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 2ου αἰώνα μ.Χ., δηλαδή σὲ ἐποχὴ –τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν– ἀνεκτικότητας και πλουραλισμοῦ, πολυπολιτισμικότητας και παγκοσμιοποίησης. Σὲ ὀλόκληρο τὸ κείμενο ὁ Κέλσος ἐκδηλώνει πραγματικὴ ἀγανάκτηση κατὰ τοῦ ἐξωφρενικοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν νεοεμφανιζομένων Χριστιανῶν ὅτι ὑπάρχει μία ἀλήθεια γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους και ὅλους τοὺς λαούς. Ἡ συνέχεια, λοιπόν, τοῦ κειμένου του εἶναι χαρακτηριστικὴ:

«Πρέπει ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ ζοῦν σύμφωνα με τὰ πατροπαράδοτα τους (ὅποια κι ἂν εἶναι αὐτά), χωρὶς νὰ μπορεῖ κανένας νὰ τοὺς κατηγορεῖ γι' αὐτό. Ἀντίθετα, τοὺς Χριστιανούς μποροῦμε νὰ τοὺς κατηγορήσουμε πὺν ἐγκατέλειψαν τὰ πάτρια γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ»¹¹.

Τὸ περίεργο δὲν εἶναι νὰ συναντᾶς σήμερα αὐτὴ τὴν ὀπτικὴ στοὺς θιασῶτες τῆς δωδεκαθεϊστικῆς ἀναβίωσης. Ἴσα-ἴσα, αὐτὸ ἀκριβῶς (ἢ παραχώρηση προτεραιότητας στὴν ἰθαγένεια) εἶναι ἡ βασικὴ λογικὴ τους και οἱ ἴδιοι εἶναι συνεπεῖς ὡς πρὸς αὐτό¹². Τὸ περίεργο εἶναι νὰ βλέπεις ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ βασικὴ ὀπτικὴ σημερινῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ταυτίζουν τὸ εὐαγγελικὸ μήνυμα με τὰ «ἰδεώδη τῆς φυλῆς» κ.ο.κ.

Στὸ κείμενο τοῦ Κέλσου βρίσκουμε ἄλλον ἓναν ἰσχυρισμό, ὁ ὁποῖος και πάλι βρίσκεται σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς ἓναν ἄλλον τοῦ πατρο-Κοσμᾶ:

Δεῖγμα παραλογισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ –λέει ὁ Κέλσος– εἶναι ὅτι ὁ Χριστὸς «γεννήθηκε σ' ἓνα χωριὸ τῆς Ἰουδαίας ἀπὸ μιὰ ντόπια, ἄπορη χειρῶνακτα... Μήπως θὰ ταίριαζε νὰ ἐρωτευτεῖ ὁ θεὸς αὐτὴν, μιὰ δύστυχη πὺν τίποτε τὸ ἀρχοντικὸ δὲν εἶχε πάνω της;... Ὁ ἴδιος (ὁ Χριστὸς) ἐπειδὴ ἦταν φτωχός, πῆγε νὰ δουλέψει ἐργάτης στὴν Αἴγυπτο»¹³.

Σὰν νὰ λέμε «οἰκονομικὸς μετανάστης»; Και σὰν νὰ ἀποτελεῖ αὐτὸ μομφὴ και ἀπαξίωση; Και ὅμως, ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς ἀκριβῶς ἢ κένωση (τὸ «ἀδειασμα» τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο του) εἶναι οὐσιώδης

10. Κέλσος, *Ἀληθὴς λόγος κατὰ Χριστιανῶν* (ἀπόδοση Γιάννης Χριστοδοῦλου), ἐκδ. Θύραθεν Ἐπιλογή, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 163, 93-95.

11. Κέλσος, ὁ.π., σ. 97.

12. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὴ διεγκυστίνδα μεταξύ παραχώρησης προτεραιότητας στὴν ἰθαγένεια ἀφ' ἑνὸς και παραχώρησης προτεραιότητας στὸ περὶ ἀληθείας ἐρώτημα ἀφ' ἑτέρου, τὴν πρωτοδιατύπωσα με ἀφορμὴ τὴν κατῆχηση ἀλλοδαπῶν (σὲ ἡμερίδα τοῦ Γραφείου Νεότητας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἱ. μονῆ Πεντέλης, 16-2-2002, και σὲ πανελλήνιο συνέδριο τοῦ «Συνδέσμου Ἑλλάδος», Ἀθήνα-Πειραιᾶς 3-11-2002), ἐπεξεργασμένη δὲ τὴν παρουσίασα ὑπὸ τὸν τίτλο «Σάρκα, ναί, Σαρκοφάγος ὄχι! Πολιτισμὸς και Ἱεραποστολὴ» στὴ Θεολογικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βόλου (13-3-2004). Στὴν τελευταία εἰσήγηση –ἢ ὅποια παραμένει ἀδημοσίευτη– ὑποστήριξα ὅτι ἡ ἐν λόγω διεγκυστίνδα ἀντιστοιχεῖ στὴ διεγκυστίνδα πολυθείας και Χριστιανισμοῦ.

13. Κέλσος, ὁ.π., σ. 33 (τὶς προτάσεις τὶς παραθέτω ἐδῶ με διαφορετικὴ σειρά).

παράμετρος τῆς Σάρκωσης. Ὁ Κέλσος ἔχει δίκιο. Ὁ Χριστὸς κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο γεννήθηκε καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο πολιτεύτηκε. Μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἀντέξει αὐτὸ καὶ νὰ τὸν δεχτεῖ, μπορεῖ νὰ ἐνοχληθεῖ καὶ νὰ τὸν ἀπορρίψει. Ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι αὕτη: Ὁ Χριστὸς ἦρθε ὡς γύπτος, κι ὄχι ὡς τσελεπής!

Περνῶ τώρα σὲ μὴν ἄλλη σκηνή. Συζήτηση στὸ σχολεῖο γιὰ ἓνα βιβλίο πού τότε διαβαζόταν πολὺ. Ἡ τάξη ἐπικεντρώνει στὸ ἐρώτημα ἂν ἡ συγγραφέας εἶναι προδότρια. Τὸ βιβλίο ἦταν τὸ «Λουλούδι τῆς Ἐρήμου» καὶ συγγραφέας του ἡ Γουόρις Ντίρι, ἡ κοπέλα ἀπὸ τὴ Σενεγάλη, ἡ ὁποία γεννιέται σὲ τόπο μὲ μουσουλμανικὴ ἀφρικανικὴ ταυτότητα καὶ (στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ταυτότητας) ὑφίσταται στὰ πέντε χρόνια τῆς κλειτοριδεκτομῆς, τὴν ὁποία περιγράφει μὲ ὀδυνηρὴ ζωντάνια, δίχως νὰ παραλείψει νὰ μνημονεύσει τὸ χειρουργικὸ ἐργαλεῖο, δηλαδή τὸ λερὸ ξυράφι¹⁴ πού –τί σύμπτωση!– τὸ χειριζόταν μιὰ σομαλὴ τσιγγάνα. Ἡ κοπέλα βρέθηκε ἀργότερα, μετὰ ἀπὸ πολλὰ, νὰ κάνει καριέρα μοντέλου στὴ Δύση, δίχως νὰ χάσει τὴ διάπυρη ἔγνοια γιὰ τὴν πατρίδα τῆς. Δραστηριοποιεῖται, πλέον, ὡς εἰδικὴ πρέσβειρα τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν γιὰ τὸ θέμα τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῶν γυναικείων ὀργάνων¹⁵.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι, περίπου, τὸ ἑξῆς: Ἐὰν τυχόν ἡ κλειτοριδεκτομὴ εἶναι συστατικὸ τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας καὶ ἂν ἡ πολιτισμικὴ ταυτότητα εἶναι τὸ ὑψιστὸ μέγεθος, τὸ ὁποῖο δὲν ὑπόκειται σὲ κριτικὴ (καθ' ὅσον, ἂν ὑπόκειται σὲ κριτικὴ, τότε κάτι ἄλλο –τὸ κρίνον– εἶναι τὸ ὑψιστο), τότε ἡ Γουόρις Ντίρι ὄχι μόνον καλῶς ὑπέστη τὴν κλειτοριδεκτομὴ, ἀλλὰ εἶναι καὶ προδότρια τοῦ ἑαυτοῦ τῆς καὶ τοῦ λαοῦ τῆς, ἀφοῦ σήμερον τὴν καταγγέλλει. Ἀλλιῶς, θὰ πρέπει κανεὶς νὰ δεχτεῖ ὅτι ὄντως ὑπάρχουν αὐτὰ πού ὀνομάζονται οἰκουμενικὰ μεγέθη, πανανθρώπινες ἀξίες καὶ τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ κρίνουν τὰ ἐπιμέρους.

Ἐδῶ εἰσερχόμαστε σὲ μὴν ἑξαιρετικὰ δύσβατη περιοχὴ. Ἡ προσπάθεια εὔρεσης καὶ προσδιορισμοῦ οἰκουμενικῶν ἀληθειῶν πρέπει νὰ γίνεῖ μὲ ἑξαιρετικὴ περίσκεψη καὶ σεβασμὸ στὴν ἀνθρώπινη πραγματικότητα. Εἶναι γεγονὸς ὅτι μέσα στὴν ἱστορία ἡ ἐπίκληση οἰκουμενικῶν ἀξιῶν ἔχει συχνὰ ἀνοίξει τὸ παράθυρο γιὰ τὸν ἐξανδραποδισμό τῶν ἐπὶ μέρους, ἰδιαιτέρων πολιτισμῶν. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει πονέσει πολὺ ἀπὸ τέτοιου εἴδους ἐξανδραποδισμούς. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύουμε τὴν ἱεραποστολικὴ ἐποποιία τῶν ἀμερικανῶν προτεσταντῶν τοῦ 19ου αἰῶνα. Στὸ ὄνομα τῆς παγκόσμιας διάδοσης τῶν ἀγαθῶν τοῦ πιὸ προηγμένου πολιτισμοῦ, τῆς διάδοσης, δηλαδή, τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, τῆς ἐλεύθερης

14. Γουόρις Ντίρι (καὶ Καθλὴν Μίλλερ), *Λουλούδι τῆς Ἐρήμου* (μτφρ. Μάρα Εὐθυμίου), ἐκδ. Ὁκεανίδα, Ἀθήνα 1999, σσ. 67-73.

15. Βλ. χαρακτηριστικὰ τὸ δεύτερο βιβλίο τῆς (οὐσιαστικὰ συνέχεια τοῦ προηγουμένου), *Ἀυγὴ στὴν Ἐρημο* (μτφρ. Γ. Α. Γεωργίου), ἐκδ. Γκοβόστη, Ἀθήνα 2001. Σ' αὐτὸ ἡ Ντίρι ἐπιστρέφει στὴν πατρίδα τῆς καὶ πασχίζει γιὰ τὸ λαὸ τῆς.

ἀγορᾶς και τῆς τεχνολογίας, ἐπιδιώχθηκε (ὅπως προσφυῶς ἔχει λεχθεῖ) ὁ φωτισμὸς τοῦ κόσμου, πλὴν ὅμως μὲ λαμπτήρες ἀμερικανικούς. Τὴν ἴδια λογική (τὴν ἐπίκληση, δηλαδή, πανανθρώπινων ἀξιών ὅπως ἡ ἐλευθερία, τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα κ.λπ.) ἐπικαλεῖται και σήμερα ὁ ἔνοπλος ἢ ὁ οἰκονομικὸς ἐπεκτατισμὸς σὲ βάρος ἄλλων πολιτισμικῶν ὄντο-
τήτων.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, βλέπουμε νὰ ἀρθρώνεται ἐκεῖνος ὁ ἀντίλογος, ὁ ὁποῖος ὡς κριτήριον τῆς γνησιότητος ὀρίζει τὴν ἐντοπιότητα, τὸ γηγενές, τὴν ἰθαγένεια. Μὲ τὴ λογική αὐτή, ὅ,τι ὑπάρχει μέσα στὴν πολιτισμική συνάφεια ἔχει λόγο ὑπαρξῆς, εἶναι καλῶς καμωμένο. Οἱ πολιτισμοί, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, κατανοοῦνται ὡς συμπαγῆ σύνολα δίχως ρωγμές, σὰν τάχα νὰ εἶναι «ἀναλλοίωτες οὐσίες», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Κονδύλης¹⁶. Μιὰ τέτοια ὅμως ὀπτική θὰ φτάσει νὰ παραθεωρήσει τὴ διάκριση καλοῦ και κακοῦ, ἀδικουμένου και ἀδικητῆ, θύματος και θύτη, βιασμένου και βιαστή. Ἄν δὲν ὑπάρχουν κριτήρια πού νὰ ὑπέρκεινται τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητος, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ θεωρηθεῖ καλῶς καμωμένη κάθε εἶδους θεσμοποιημένη ταξικὴ ἀπανθρωπιά (γιὰ νὰ μὴν ἀναφερθοῦμε καθ' ὑπερβολὴν σὲ ἐσχατιές ὅπως ἡ παιδικὴ ἐργασία, ἡ παιδεραστία κ.λπ.);

Ἀπέναντι στὰ δύο προαναφερθέντα ἁμαρτήματα (τὴ συντριβὴ τοῦ γηγενοῦς ἀφ' ἑνός, τὴν ἀπολυτοποίησή του ἀφ' ἑτέρου), τὰ ὁποῖα ὀριοθετοῦν, περίπου, τὴ σημερινὴ ἀντιπαράθεσι μεταξὺ νεωτερικῆς και με-
τανεωτερικῆς λογικῆς ἀντίστοιχα, ἴσταται, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ ὀπτικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Θὰ προσπαθῆσω νὰ σκιαγραφήσω αὐτὴ τὴν ὀπτικὴ ἐπιγραμματικά:

1. Ἡ Ἀλήθεια (ὁ Θεός) εἶναι μιὰ ὑπαρξῆ ἑτερούσια τοῦ κόσμου. Δὲν εἶναι ὄντολογικῶς στοιχεῖο τοῦ κόσμου, οὔτε προϊὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Νοσηματοδοτεῖ τὸν πολιτισμὸ, τὴν οἰκουμένη ὁλόκληρη. Σὰν φῶς πού ἔρχεται ἀπ' ἔξω φωτίζει ὅλη τὴ γῆ. Δὲν εἶναι τὸ φῶς ἑνός πολιτισμοῦ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

2. Ἡ σχέση τῆς Ἀλήθειας μὲ τὸν κόσμον εἶναι διακονικὴ και θυσιαστική, ἄρα ἄρρηκτα συζευγμένη μὲ τὴν ἐλευθερία.

3. Τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος σημαίνει ἓνα ὑπέροχο παραδοξολόγημα. Ὁ Θεὸς νοεῖται ὡς συντροφιά τριῶν ὑποστάσεων, καθεμιὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀνοίγεται ἀδιάκοπα πρὸς τίς ἄλλες. Γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς δὲν «ἔχει» ἀγάπη εἶναι ἀγάπη. Ἐνῶ γενικὰ πιστεύεται ὅτι εἶμαι αὐτὸ πού εἶμαι, σὲ ἀντιδιαστολή πρὸς αὐτὸ πού δὲν εἶμαι, στὸν Χριστιανισμὸ εἶμαι ὅταν ἀνοίγομαι σ' αὐτὸν πού δὲν εἶμαι. Ἡ ταυτότητά μου δηλαδή ἐμπεριέχει τὴν ἑτερότητα.

16. Παναγιώτης Κονδύλης, Ἀπὸ τὸν 20ὸ στὸν 21ο αἰῶνα. Τομὲς στὴν πολιτικὴ περὶ τὸ 2000, ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1998, σ. 88.

Πώς, λοιπόν, σχετίζεται ο Χριστιανισμός με τους πολιτισμούς; Ἐπιτρέψτε μου νὰ τὸ ψηλαφήσω αὐτὸ μὲ μιὰ σύντομη καὶ ἀδρομερῆ θρησκευολογικὴ προσέγγιση, βάσει δύο ὄρων ποὺ διδάσκονται στὸ σχολεῖο: τῆς περιτομῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀβατάρᾳ ἀφ' ἑτέρου.

Ἡ περιτομὴ βιώθηκε ἀπὸ τὸν Ἰσραὴλ ὡς χειροπιαστὸ ἀποτύπωμα τῆς σχέσης του μὲ τὸν ὑπερκόσμιο Γιαχβέ. Παραγγέλθηκε διὰ στόματος τοῦ ἰδίου τοῦ Γιαχβέ ὡς νόμος αἰώνιος καὶ κατέστη καθοριστικὸ σύμβολο τῆς ἰουδαϊκῆς ἰδιοπροσωπίας, σὲ βαθμὸ ποὺ ξεσποῦσαν ἰουδαϊκὲς ἐξεγέρσεις κατὰ τῆς ἀπόπειρας τῶν Ρωμαίων νὰ τὴν καταργήσουν. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἔκανε περιτομὴ, καθόσον σαρκώθηκε ἀληθινὰ στὰ ἀνθρώπινα δεδομένα, ἢ δὲ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν 1η Ἰανουαρίου τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴ του. Ὡστόσο ἡ νεοσύστατη Ἐκκλησία τόλμησε νὰ καταργήσῃ τὴν περιτομὴ, κάνοντας ἢ ἴδια (ὅπως θὰ μπορούσε νὰ τὴν κατηγορήσουν κάποιοι) αὐτὸ ποὺ εἶχε ἐπιχειρήσῃ ἡ Ρωμαϊκὴ παγκοσμιοποίηση! Στὴν ὀπτικὴ τῆς Ἐκκλησίας, λοιπόν, ἡ ἐμμονὴ στὴν περιτομὴ ἐκπροσωπεῖ τὶς περιπτώσεις ὅπου ἡ ἀλήθεια ἔρχεται σὲ πραγματικὴ σχέση μὲ ἕναν πολιτισμὸ, σαρκώνεται σ' αὐτὸ τὸν πολιτισμὸ, στὴ συνέχεια ὁμως αὐτὸς γίνεται φυλακὴ τῆς. Τὴ μονοπωλεῖ στὰ σπλάχνα του καὶ τελικὰ τὴν ὑποτάσσει σ' αὐτά.

Ἡ ἀβατάρᾳ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι ὄρος σανσκριτικὸς, Ἰνδουϊστικὸς. Μιᾶς καὶ ἀνα σημαίνει κάτω, avatara σημαίνει τὴν κάθοδο θεότητας στὴ γῆ¹⁷. Γιὰ κάθοδο τοῦ Υἱοῦ μιλάει καὶ ὁ Χριστιανισμός. Ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τὴν φαινομενικὴ ὁμοιότητα, ὑπάρχει τεράστια διαφορὰ, τὴν ὁποία δὲν μπορούμε νὰ παραθεωρήσουμε. Στὸν οὐπανισαδικὸ Ἰνδουϊσμὸ τὸ θεῖο εἶναι τὸ ἀπρόσωπο ἀπόλυτο. Σὲ μιὰ κατοπινὴ ἐξέλιξη, ὥστόσο, θεωρήθηκε ὅτι αὐτὸ τὸ ἀπρόσωπο ἔχει καὶ προσωπικὴ «πλευρά», ἢ ὁποία ἐκδηλώνεται μέσα στὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορία ὡς προσωπικὴ θεότητα (Βισνοῦ, Σίβα, Σάκτι κ.λπ.). Ὁ θεὸς Βισνοῦ, πρὸ συγκεκριμένα, εἰσέρχεται στὴν ἱστορία περιοδικῶς λαμβάνοντας ἀνθρώπινες ἢ ζωικὲς μορφές ποῦ, σύμφωνα μὲ μιὰ ἄποψη, ξεπερνοῦν τὶς δέκα. Κάθεμιὰ ἀπὸ τὶς καθόδους (ἀβατάρᾳ) αὐτὲς δὲν σημαίνει (ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Χριστοῦ) μιὰ μοναδικὴ κι ἀνεπανάληπτη ὑπόσταση ποὺ σαρκώθηκε ἅπαξ καὶ ὀδηγεῖ τὴν ἱστορία στὸ τελικὸ φτάσιμό της, τὴν τελεσίδικη ἀνακαίνιση τοῦ κόσμου. Οἱ μορφὲς τοῦ Βισνοῦ ἔρχονται καὶ ξαναέρχονται, καθόσον δὲν τίθεται θέμα ριζικῆς ἀλλαγῆς τοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος εἶναι αἰώνιος αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἀπλῶς διαταράσσεται κάθε τόσο, ὅποτε καὶ ὁ θεὸς ἐμφανίζεται κάθε τόσο μὲ κάποια σάρκα, γιὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συμπαντικὴ ἰσορροπία. Ἐνῶ, λοιπόν, τὸ μοντέλο τῆς περιτομῆς ἀπολυτοποιεῖ τὴ συγκεκριμένη, ἐπιμέρους σάρκα, τὸ μοντέλο τῆς ἀβατάρᾳ τὴ σχετικοποιεῖ. Τὴν ἐκδέχεται περίπου σὰν πουκάμισο.

17. *Dictionary of Religions* (John R. Hinnells, ed.), Penguin Books, London 1984, σσ. 56-57 (Avatara) καὶ 346-347 (Vishnu/Vaishnava).

Ἡ Ἐκκλησία, λοιπόν, διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἀμφότερα αὐτὰ τὰ παραδείγματα. Ἐχοντας ὡς μοντέλο τῆς τῆ σάρκωση τοῦ Υἱοῦ, προσλαμβάνει τοὺς πολιτισμοὺς ὡς ἀληθινὴ σάρκα, κι ὄχι ὡς περιτύλιγμα, ταυτόχρονα ὅμως ἀρνεῖται νὰ ἐγκιβωτιστεῖ σ' αὐτήν. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ χρησιμοποιήσω τὴ διατύπωση πού ἔχω εἰσηγηθεῖ σὲ ἄλλη εὐκαιρία¹⁸. Γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὁ πολιτισμὸς εἶναι ἀληθῶς σάρκα, δὲν εἶναι ὅμως σαρκοφάγος.

Ἡ ἀναζήτησις ἰσορροπίας σ' αὐτὸ τὸ ναρκοπέδιο ἔχει νὰ κάνει καὶ μὲ ἓνα ἰδιάζον φαινόμενο πού παρατηρεῖται στὰ σχολεῖα καὶ τὶς σχολές μας. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἰδιότυπη «ἀποδοχὴ» τοῦ ἄλλου, ἢ ὁποῖα σὲ πρώτη ματιὰ μοιάζει νὰ βρῖσκεται στὸν ἀντίποδα τῆς ξενοφοβίας καὶ τοῦ ρατσισμοῦ. Κι ὅμως εἶναι –νομίζω– ἐξίσου ἀνησυχητικὴ. Σλόγκαν τῆς ἔχει καταστεῖ ἡ φράση (τὴν ὁποῖα πυκνὰ ἀκοῦμε καὶ σὲ μικρονοϊκὲς τηλεοπτικὲς ἐκπομπὲς διασυρμοῦ τοῦ ἀνθρώπου) ὅτι ὁ καθένας μπορεῖ νὰ πιστεύει ὅ,τι θέλει καὶ δὲν ἔχει νὰ δώσει λόγο σὲ κανέναν. Στὴν πραγματικότητα ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι ἀποκήρυξις τοῦ αὐταρχισμοῦ, ὅπως ἴσως φαίνεται σὲ μιὰ πρώτη ματιὰ, ἀλλὰ φειχισμὸς τῆς ιδιώτευσης. Οἱ ταυτότητες σωρεύονται ἢ μία πάνω στὴν ἄλλη, δίχως νὰ καρποφορεῖ προβληματισμὸς ἀπὸ τὴ συνάντησή τους. Συναντᾷς τὸν ἄλλον, μὰ θέλεις νὰ μείνεις στὴν ἡσυχία σου. Δὲν στοχάζεσαι τὴν πρόταση ζωῆς πού κομίζει ἢ ἄλλη ταυτότητα. Συναινεῖς σὲ μιὰ «συνύπαρξι» σὰν αὐτὴν πού διέπει τὰ σωρευόμενα στὴ χωματερή. Ἀρκεῖ νὰ μὴ μιᾶς γιὰ τὰ ζητήματα τῆς ὑπαρξῆς, τὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς κ.λπ. Αὐτὴ ἡ ὀπτικὴ καμώνεται πὼς σέβεται τοὺς πολιτισμοὺς, στὴν πραγματικότητα ὅμως τοὺς προσπερνᾷ. Κι ἐπὶ πλέον φρεναπατᾶται ὅτι αὐτὴ ἡ σῶρευσις λαμβάνει χώρα σὲ ἓνα περιβάλλον οὐδέτερο. Πραγματικὰ οὐδέτερο περιβάλλον, ὅμως, δὲν ὑπάρχει, καὶ βέβαια μόνον οὐδέτερο δὲν εἶναι τὸ περιβάλλον πολλῶν ἀνεπτυγμένων κοινωνιῶν, ὅπου ὑπάρχει καὶ παραὑπάρχει κρατοῦσα θρησκεία: ἡ ἀποθέωσις τοῦ κέρδους, ὁ ναρκισσιστικὸς καταναλωτισμὸς καὶ ποικίλοι πολιτικοὶ μύθοι¹⁹. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ ψευδοσυνύπαρξι γεννᾷ ἀνισότητα καὶ ρατσισμό! Ἀντιθέτως, λοιπόν, πρὸς αὐτὰ, ἀληθινὴ συνύπαρξι μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἂν εἶναι κανεὶς πρόθυμος νὰ ψηλαφήσει τὸ νεῦρο τῶν πίστεων, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν, νὰ ἀφουγκραστεῖ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐρμηνεύουν τὴ ζωὴ, νὰ νοιαστεῖ γιὰ τὸ τί προτείνουν ὡς νόημα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ νὰ συναντιῶνται καὶ μάλιστα νὰ ἀναμετροῦνται εἰρηνικὰ οἱ ἀπαντήσεις πού δίνονται στὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀληθείας, δὲν εἶναι κακὸ καί, βεβαίως, εἶναι κάτι ἀπόλυτα διαφορετικὸ

18. Στὴν εἰσηγήσή μου στὸ συνέδριο τοῦ «Συνδέσμου Ἑλλάδος» (3 Νοεμβρίου 2002) καί, πὺρ ἐμπεριστατωμένα, στὴν εἰσηγήσή μου στὴ Θεολογικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βόλου (13 Μαρτίου 2004). Βλ. σχετικὰ τὴ σημ. 12 τοῦ παρόντος.

19. Πρβλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Οἱ θρησκείες τοῦ μεσοδιαστήματος», *Εὐθύνη* 396 (2004), σσ. 600-603.

ἀπὸ τὸ σταυροφορικό πνεῦμα. Ἀντιθέτως, πλουτίζει τὴν ἀνθρωπότητα. Μόνο ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι στοχαστὴς μὲ ὄλη του τὴν ὑπαρξή, δὲν εἶναι σπορὰ τῆς τύχης.

Ὡς γνωστόν, γίνεται μεγάλη (καὶ συχνὰ πολωμένη) συζήτηση γιὰ τὸ πῶς οἱ ποικίλες πολιτισμικὲς ταυτότητες δὲν θὰ συνθλιβοῦν, μὰ οὔτε καὶ οἱ κοινωνίες πού τις φιλοξενοῦν θὰ θρυψαλιστοῦν²⁰. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ἢ προσέγγιση τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχει ἀνεκάθεν ἐξαιρετικὴ σημασία τὸ μεῖζον πλαίσιο²¹ (πρβλ. αὐτὰ πού ἐλέχθησαν μὲ ἀφορμὴ τὸ πρῶτο ἀπόσπασμα τοῦ Κοσμᾶ), νομίζω πῶς ἡ θεολογικὴ ματιὰ μπορεῖ νὰ συνεισφέρει στὴν παιδευτικὴ διαδικασία συνηγορώντας ὑπὲρ τριῶν βασικῶν χαρακτηριστικῶν πού χρειάζεται νὰ ἔχει τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο καλοῦνται νὰ λειτουργήσουν πραγματικότητες πολυπολιτισμικότητας. Καὶ τὰ τρία ἀφοροῦν τὴ δυνατότητα νὰ ἀναδεικνύεται ὁ ἄνθρωπος σὲ δημιουργὸ πολιτισμοῦ κι ὄχι ἀπλῶς σὲ προϊόν του ἢ σὲ καταναλωτή.

Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ ὑπόθαψη τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς ἐλευθερίας γι' αὐτὸ πού ὀνόμασα ἐρώτημα περὶ τῆς ἀληθείας.

Τὸ δεύτερο χαρακτηριστικὸ εἶναι ἡ ἀλληλεγγύη. Ἰδιαιτέρως φωτίζει αὐτὸ τὸ ζητούμενο ἓνα ἄλλο ἀπόσπασμα ἀπὸ τις διδασχὲς τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ: «Ἐσύ... ὁπὸν ἠδίκησες τοὺς ἀδελφούς σου καὶ ἤκουσες ὁπὸν εἶπα νὰ σὲ συγχωρέσουν, μὴ χαίρεσαι, ἀλλὰ μάλιστα νὰ κλαῖς καὶ νὰ θρηνῆς, διατι αὐτὴ ἡ συγχώρησις σου ἔγινε φωτία εἰς τὸ κεφάλι σου, ἀνίσως [ἂν τυχόν] καὶ δὲν ἐπιστρέψης τὸ ἄδικον ὀπίσω... Ὅλοι οἱ πνευματικοί, πατριάρχαι, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, ὅλος ὁ κόσμος νὰ σὲ συγχωρέση, ἀσυγχώρητος εἶσαι. Ἀμὴ ποῖος ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ σὲ συγχωρέση; Ἐκεῖνος ὁπὸν τὸν ἀδίκησες... Ἀδελφοί μου, ὅσοι ἀδίκησατε ἢ χριστιανούς ἢ Τούρκους ἢ Ἑβραίους ἢ Φράγκους νὰ δώσετε τὸ ἄδικον ὀπίσω, διατι εἶναι κατηραμένο»²².

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ εἶναι σπουδαῖο, διότι δυναμιτίζει κάθε κατανόηση τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας ὡς ὁμήρου μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἐξου-

20. Βλ. χαρακτηριστικὰ τὴν ἐπισήμανση τοῦ Κωνσταντίνου Παπαγεωργίου στὸ Προλογικὸ Σημείωμά του γιὰ τὸ κλασικὸ βιβλίον τοῦ Τσάρλς Ταίηλορ, *Πολυπολιτισμικότητα. Ἐξετάζοντας τὴν πολιτικὴ τῆς ἀναγνώρισης* (μτφρ. Φιλῆμων Παιονίδης), ἐκδ. Πόλις, Ἀθήνα 1997, σ. 16: «Ἡ ἰδέα τῆς πολυπολιτισμικότητας μοιάζει νὰ ἐγκλωβίζεται... ἀνάμεσα σὲ μιὰ ρηγὴ καὶ ἐπιπόλαιη ἀντίληψη πολιτισμικῆς πολυχρωμίας ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ σὲ ἓνα πιεστικὸ πολιτικὸ πρόβλημα ἀπὸ τὴν ἄλλη πού τὸ ἀναγνωρίζουμε μόνον προοπτικά, ὡς πρόβλημα κοινωνικῆς σταθερότητας ἢ κρατικῆς (ἐθνικῆς) ἀκεραιότητας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶτε στὴ μιὰ εἶτε στὴν ἄλλη περίπτωση δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἰδιαίτερα ἀτυχεῖς».

21. Συμφωνῶ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Παπαγεωργίου ὅτι τὸ σημαντικὸ εἶναι νὰ μὴν προσεγγίσουμε τὴν πολυπολιτισμικότητα σὰν μιὰ νέα κι ἐξωθεν ἐπιβαλλόμενη ἰδέα, ἀλλὰ ὡς ἀναδιατύπωση μιᾶς παμπάλαιας, ἢ ὁποῖα (ἀναδιατύπωση) ἀνακύπτει ὅταν συνειδητοποιοῦμε ὅτι ἐφαρμόζουμε πλημμελῶς αὐτὸ πού πάντα δεχόμασταν. Κι αὐτὸ ἔχει σὲ μεγάλο βαθμὸ νὰ κάνει μὲ τὸ ἔλλειμμα δημοκρατίας. Βλ. Ταίηλορ, *δ.π.*, σσ. 16-17.

22. Μενοῦνος, *δ.π.*, σσ. 226-227.

σίας και τῶν αὐτοματισμῶν πού αὐτὴ τάζει. Ἀντιθέτως, τὸ συναρτᾶ μὲ μιὰ μυστηριακὴ κατανόηση τοῦ προσώπου τοῦ ἄλλου. Ἐνα ἀπ' τὰ κλειδιά τῆς συγχώρεσής μου τὸ κρατάει ὁ ἄλλος, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι χειροτονημένος, ἀλλὰ –ἀπείρως περισσότερο– μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλλόδοξος, καὶ μάλιστα ἕνας ἀπ' αὐτοὺς πού τοὺς θεωρῶ ἐχθροὺς τῆς πίστες μου! Ὁ ἅγιος Κοσμάς ἀπλούστατα ὑλοποιεῖ αὐτὸ πού μᾶς εἶπε ὁ Χριστὸς γιὰ τὸν τόπο τοῦ ραντεβουῦ μαζί του. Ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι τὸ πρόσωπο τοῦ ἄλλου. Αὐτὸ εἶναι τὸ μείζον κριτήριον πού κρίνει τοὺς πολιτισμούς, ἡμεδαπούς κι ἀλλοδαπούς. Καὶ ὑπάρχει πλῆθος λαμπρῶν δειγμάτων αὐτῆς τῆς κριτικῆς διαδικασίας στὰ ἔγκατα τῆς παράδοσής μας. Περιορίζομαι νὰ θυμίσω –ἀπολύτως ἐνδεικτικὰ– πῶς ὁ Πατριάρχης Σαμουήλ Χαντζερῆς τὸ 1767 ἔκρινε τὸν ἴδιο του τὸν πολιτισμὸ ὅταν ἐκφωνοῦσε τοὺς στηλιτευτικούς λόγους «γιατὴ σκλαβιά τῆς γυναίκα» κι ἐναντίον «τῆς προίκας καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ γάμου»²³.

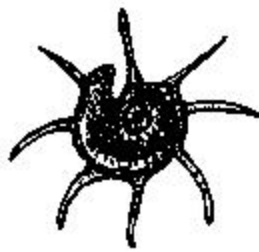
Τὸ τρίτο χαρακτηριστικὸ ἀφορᾶ δράσεις οἱ ὁποῖες κομίζουν νόημα στὴν καθημερινότητα (ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, προσανατολίζουν τὴν καθημερινότητα πρὸς ἕνα νόημα πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της). Γιὰ νὰ πάρουν οἱ μαθητὲς μας μιὰν ἰδέα τοῦ τί σημαίνει αὐτό, θὰ μπορούσαμε νὰ δώσουμε μαζί τους ἕνα ραντεβουῦ στὴν ἐκκλησία τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Πέμπτης, στὸν στολισμὸ τοῦ ἐπιταφίου μετὰ τὸ τέλος τῆς ἑσπερινῆς ἀκολουθίας τῆς Σταύρωσης. Νὰ δοῦν καὶ νὰ νιώσουν ἐκεῖ μερικὰ ζωντανά, δημιουργικὰ στοιχεῖα. Πῶς ὁ ἐπιτάφιος (ὁ φορέας μᾶς ὑπόσχεσης πανανθρώπινης) ντύνεται μὲ τὴν τοπικὴ αἰσθητικὴ, μὲ τὴν τοπικὴ ὀμορφιά ἢ μὲ τὸ τοπικὸ κίτς, πράγμα πού ἀποτελεῖ διακινδύνευση ἐντελῶς θεμιτῆ, κατὰ τὴ γνώμη μου. Νὰ ἀκούσουν, ἐνδεχομένως, τὰ ἐκτὸς λατρείας μοιρολόγια τῆς Παναγίας νὰ συμπλέκονται μὲ τὴν καθιερωμένη ἐκκλησιαστικὴ ὑμνολογία καὶ νὰ ἀποκτοῦν αὐτὸ πού συνήθως τὰ πατρογονικὰ μοιρολόγια δὲν ἔχουν: τὴν προοπτικὴ τῆς Ἀνάστασης. Νὰ ὑποψιαστοῦν τί σημαίνει ὁ πιστὸς νὰ προσφέρει ἀγαθὰ του, ἀλλὰ καὶ τὸν ἑαυτὸ του: τὸν κόπο του. Καὶ νὰ παρακολουθήσουν πῶς παλεύονται οἱ τσακωμοὶ μεταξὺ τῶν ψηλαφητῶν μελῶν τῆς κοινότητος, ἢ παρεξήγηση μεταξὺ τῆς δεσποινίδας πού ἤθελε νὰ δίνει κατευθύνσεις στὸν στολισμὸ καὶ τῆς δεσποινίδας καὶ τῆς κακοφαινόταν. Αὐτὰ εἶναι χνάρια, δράσεις καὶ παραδράσεις στὴ διαδικασία συγκρότησης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος καί, συνακόλουθα, στὴν ἀπόπειρα δημιουργίας πολιτισμοῦ. Ἐχοντας αὐτὸ τὸ σκηνικὸ πρὸ ὀφθαλμῶν, λοιπόν, ἐπιτρέψτε μου νὰ κλείσω ὅπως, περίπου, ἄρχισα. Μὲ μιὰ ὑπόθεση (ἢ μᾶλλον, περίπτωση) ἐργασίας.

Σὲ μιὰ ἐκκλησία (ὄχι στὸ Ζεφύρι αὐτὴ τὴ φορὰ), ὁ φιλόδοξος νέος

---

23. *Λόγοι πατριωτικοὶ ἀπλοσύνθετοι, γιὰ τὴ σκλαβιά τῆς γυναίκα καὶ γιὰ τὸ χαλασμὸ τοῦ γένους, στηλιτευτικοὶ τῆς προίκας καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ γάμου, κηρυγμένοι στὰ 1767 ἀπὸ τὸν πατριάρχη Σαμουήλ Χαντζερῆ, φανερωμένοι στὰ λογοτεχνικά μας κι ἀποκαταστημένοι ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα, ἐκδ. Βιβλία Πηγῆς, Ἀθήνα 1948.*

και νεαρός έφημέριος, συνευδοκούντων τών αρχαιοτέρων, νέκρωσε τό έθιμο αυτό, τό ζωντανό και φασαριόζικο. Στη θέση τών γυναικών έφερε επαγγελματία άνθοπώλη για να στολίσει τόν έπιτάφιο έν λάμπει και τιμή. Και τοποθέτησε στό γνωστό σημείο του ναού και δεύτερο παγκάρι, για να μαζευτούν τά χρήματα πρós πληρωμή του άνθοπώλη και τών άνθέων του, καθόσον τά άνθη που κόμιζαν οί πιστοί στόν Έσταυρωμένο αποφασίστηκε να μη χρησιμοποιηθούν για τόν τάφο του Έσταυρωμένου, αλλά να ραίνεται μ' αυτά ό κόσμος ό χρηματοδότης, και να γίνουν όλοι ευτυχείς. Ευτυχείς σαν όλους τους καταναλωτές. Μέσα, λοιπόν, σ' αυτή την κραταίωση του πολιτισμού του χρηματιστηρίου και της γκλαμουριάς, μέσα σ' αυτό τό μπαστάρδεμα του Σώματος που πάσχιζε να δημιουργήσει στιγμοϋλες πολιτισμού με νόημα, είναι, άραγε, πολύ στραβό άν ό θεολόγος καθηγητής ουδεμία διάθεση έχει να πάει τό βράδυ της Μεγάλης Πέμπτης μαθητές του εκεί για να δούν βδελύγματα έστώτα έν τόπω άγίω;

Ό Νίκος Ματσούκας...

...ό καθηγητής που με τή στοχαστική παρουσία του και τό δημιουργικό έργο του σημάδεψε τή Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης έφυγε από τή ζωή τά ξημερώματα της Κυριακής 7 Μαΐου.

Έ συνεργασία του με τήν Σύναξη (από τό πρώτο κι όλας τεϋχος της) υπήρξε τιμή για τό περιοδικό. Στην εκδήλωση, άλλωστε, που πραγματοποιήθηκε τήν 10-12-2001 στη Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης για τά δεκαπέντε χρόνια -τότε- μνήμης του Παναγιώτη Νέλλα, ό καθηγητής Ματσούκας ήταν ένας εκ τών όμιλητών.

Μακάρι ή θεολογική σπορά του να βοηθει τή θεολογική όδοιπορία και τήν προκοπή της σπουδής. Στις προθέσεις της Σύναξης είναι, άλλωστε, να επιχειρήσει, κάποια στιγμή, ψηλάφηση της σκέψης του. Ό Κύριος του θερισμού άς τόν αναπαύει.